

Perkozek *Tachybaptus ruficollis*

Status. Nieliczny gatunek lęgowy: 423 pary w latach 2005-2020. Regularnie przelotny i zimujący.

Środowisko. W latach 1990-2000 zasiedlał w największym stopniu stawy rybne – 804 pary (64%), torfianki, glinianki, żwirownie, zbiorniki retencyjne i zbiorniki miejskie – 388 par (31%) i starorzecza – 64 pary (5%). Natomiast w latach 2010-2020 najwięcej, bo 213 par lęgowych (51%) wykryto na torfiankach i innych małych zbiornikach (żwirownie, glinianki, zb. miejskie, retencyjne); stawy skupiały 179 par (42%), a starorzecza – 30 par (7%).

Najmniejsza powierzchnia zbiornika zasiedlonego przez lęgową parę perkozka wyniosła 3000 m²: parę z 2 pisklętami wykryto w roku 1978 w oczku wodnym (60mx50m) w otoczeniu rozległej monokultury jęczmienia koło Kondrajca (gm. Głinojeck; P. Szczypiński).

W Warszawie najmniejszy zbiornik zasiedlony przez lęgową parę miał powierzchnię 0,3 ha (Jędraszko–Dąbrowska i Cygan 1995). W południowej części Wysoczyzny Płońskiej połowa populacji perkozka zasiedlała zbiorniki o powierzchni poniżej 1 ha (Węgrzynowicz 2017).

Również w obrębie kompleksów stawów rybnych zasiedlał głównie mniejsze stawy lub „zatoki” roślinności szuwarowej na stawach dużych. Gniazdowanie na zbiornikach miejskich wykryto w Warszawie, Radomiu, Siedlcach, Ciechanowie, Konstancinie-Jeziornej, Markach i Radzynie Podlaskim.

Zmiany liczebności. Taczanowski (1888) uważał perkozka za pospolity gatunek lęgowy, regularnie zimujący, zaznaczając, że zimują wyłącznie ptaki młode.

Populacja wykazała 3-krotny spadek liczebności: z 1250 par w latach 1990. do 417 par w latach 2005-2020. Tylko lokalnie była ona stabilna, a na ogół odznaczała się silnymi wahaniami liczebności i odmiennymi tendencjami na sąsiednich terenach.

W środkowej części Niziny Południowopodlaskiej, wykazano spadek liczebności z 91 par w latach 1987-1990 do 15 par w latach 2010-2013 (Dombrowski *et al.* 1994, Dombrowski *et al.* 2013). Na nieomal wszystkich pozostałych stawach Niziny Południowopodlaskiej i wschodniej części Niziny Środkowomazowieckiej również nastąpił znaczny spadek liczebności, m.in. na stawach w Rudzie koło Mińska Maz. pomiędzy rokiem 1989 a 2016 liczebność spadła z 17 do 8 par (Dombrowski *et al.* 2016). Szczególnie drastyczny był spadek liczebności na stawach w Siedlcach: w roku 1990 – 16 par, w roku 1997 – 8 par, a w

roku 2011- 4 pary (Dombrowski *et al.* 1993, Dombrowski *et al.* 2012, Sachanowicz *et al.* 1999).

Podobna sytuacja miała miejsce w zachodniej części regionu, na stawach w pradolinie Bzury. W roku 1982 na stawach Walewice, Borów, Psary, Okręt i Rydwan wykazano łącznie 129 par, ale w roku 1990 - 69 par, a w latach 2014-2016 – około 70 par (Markowski i Wojciechowski 1982, Wieczorek 2004, Janiszewski *et al.* 2014; S. Chmielewski, Ł. Matyjasiak, C. Iwańczuk, M. Nowicki).

Perkozek *Tachybaptus ruficollis* (fot. S. Turowski)

Również na torfiarkach w dolinie Bzury wykazano spadek liczebności. W połowie lat 1980. Osuszono znaczne fragmenty dna tej pradoliny, zwłaszcza na odcinku Ktery-Młogoszyn, gdzie wcześniej perkozek był bardzo liczny, ale w latach 2006-2008 w ogóle tam nie stwierdzono (Janiszewski i in. 2014). Na torfowisku pod Błoniem w roku 1982 występowało 12 par, a w latach 2008-2010 zaledwie jedna para (Janiszewski *et al.* 2014).

Z kolei na stawach w Raszynie zarejestrowano wzrost liczebności z 1-6 par w latach 1977-1986 (Bukaciński i Bukacińska 1991) do 16 par w roku 2010, z najwyższą liczebnością 27 par w roku 2019 i ponownym spadkiem do 20 par w roku 2020 (M. Rejmer).

Na czterech kompleksach stawów koło Rawy Mazowieckiej i Białej Rawskiej w roku 2009 gniazdowało 25 par a w roku 2010 – 12 par (Boguszewski 2013).

Stawy w Bąkowcu odznaczały się wahaniami liczebności. W latach 1975-1979 miało gniazdować 2-5 par, w roku 1984 – 2 p., w 1990 - 9-10 p., a w 2014 – 7 p., w 2015 – 4 p. i w roku 2017 – 6 par (Chmielewski 2020).

Stawy w Borowcu w roku 1983 zasiedlało 18-20 par, ale po remoncie – 3 pary w roku 1987 (Chmielewski *et al.* 1993).

Na zbiornikach Warszawy nastąpił spadek liczebności z 20-25 par w latach 1985-1990 (Jędraszko - Dąbrowska i Cygan 1995) do 14 par w latach 2015-2020. W lewobrzeżnej części Warszawy w tym ostatnim okresie perkozki gniazdowały w **sześciu** miejscach: Staw Koziorożca; J. Zgorzała, Glinianka Krańcowa, J. Czerniakowskie, J. Powsinkowskie i J. Imielińskie (M. Rejmer).

Na starorzeczach w dolinie Bugu nastąpił wzrost liczebności z 6 do 12 par pomiędzy 1990 a 2015, ale w dolinie Narwi – spadek z 15 do 10-12 par pomiędzy 1993 a 2011 (Kasprzykowski *et al.* 2017).

Również w okresie migracji zaznaczył się spadek liczebności. Na dokładnie monitorowanych kompleksach stawów w pradolinie Bzury zarejestrowano spadek liczebności. Na pięciu kompleksach stawów (Walewice, Psary, Borów, Okręt i Rydwan) w roku 1989 na jesienne spotkanie przypadało średnio 1,6 os. ale w roku 2015 – 0,7 os. (Chmielewski i Matyjasiak 2017, Wieczorek 1991).

Przyczyny zmian liczebności. Za główną przyczynę spadku lęgowej populacji perkozka należy uznać zmiany siedliskowe związane z coraz silniejszą intensyfikacją gospodarki rybackiej: usuwanie szuwaru, wahania poziomu wód w stawach w trakcie sezonu lęgowego ptaków. W przypadku małych zbiorników (torfianki, glinianki) w rejonie Modlina wykazano wpływ wahań poziomu wód na liczebność tego gatunku. Węgrzynowicz (2017) podaje 27 par w roku o przeciętnych warunkach hydrologicznych, ale zaledwie 7 par w bardzo suchym roku, w którym wiele małych zbiorników wysychało. Jednocześnie na wielu kompleksach z niską liczebnością perkozka odnotowano obecność tak efektywnych drapieżników jak norka amerykańska i wydra. Również osuszanie torfowisk w pradolinie Bzury w latach 1980. było przyczyną zaniku tego gatunku na znacznym obszarze (Janiszewski *et al.* 2014).

Przypuszczalnie za spadek liczebności tego gatunku w środkowej części Niziny Południowopodlaskiej, wykazany w latach 2010-2013 odpowiada właśnie norka amerykańska, zdecydowanie liczniej i częściej występująca na wschodzie regionu, niż w jego zachodniej części.

Nie można też wykluczyć negatywnego wpływu ostrych sezonów zimowych na perkozka, który regularnie zimuje. Sytuację taką zarejestrowano w latach 2009 i 2010 na czterech kompleksach stawów koło Rawy Mazowieckiej i Białej Rawskiej – spadek liczebności z 25 do 10 par po długiej i mroźnej zimie w całej Europie (Boguszewski 2013).

Rozmieszczenie i liczebność w latach 1990-2000. Wykazano łącznie 1250 par na 347 stanowiskach we wszystkich makroregionach::

MAPA LEGOWA DO WSTAWIENIA

Nizina Północnomazowiecka – 170 par na 53 stanowiskach, w tym na stawach rybnych 78 par, a na torfiankach 75 par i starorzeczach 17 par. Największe koncentracje lęgowe występowały na stawach w Ponikwi – 20 par oraz stawach Gutocha - 18 par.

Nizina Środkowomazowiecka – 483 pary na 1333 stanowiskach. Najwięcej par gniazdowało na stawach – 266 par oraz na torfiankach – 192 pary, a na starorzeczach – 25 par, w tym w dolinie Bugu – 10 par i Narwi – 7 par. Stawy w Psarach zasiedlało 25 par; w Raszynie – 20 par (M. Rejmer) oraz w Kraśniczej Woli – 18 par, a śródleśne torfianki koło Kałęczyna – 8 par w latach 1990. (M. Rzępała, A. Dombrowski) i w kompleksie tzw. Jezior Szczawińskich – 7 par w latach 1999-2001 (B. Kaźmierczak). W Warszawie gniazdowało łącznie 20 par: J. Czerniakowskie - 5, J. Powsinkowskie - 3, Kawęczyn - 1, Olesin Praga Płn.- 1, J. Imielińskie - 3, J. Zgorzała - 2, Wesoła - 2, Rembertów (rez. Bagno Jacka) - 3.

Wzniesienia Południowomazowieckie – 239 par na 72 stanowiskach, z największą populacją na stawach rybnych – 149 par i torfiankach – 73 pary, a na starorzeczach – 17 par. Najwięcej ptaków gniazdowało na stawach w Gostomi – 22 pary oraz w Borowcu i Jedlińsku – po 20 par i Grzegorzewicach – 18 par. Zbiornik Domaniów zasiedlało zaledwie 5 par.

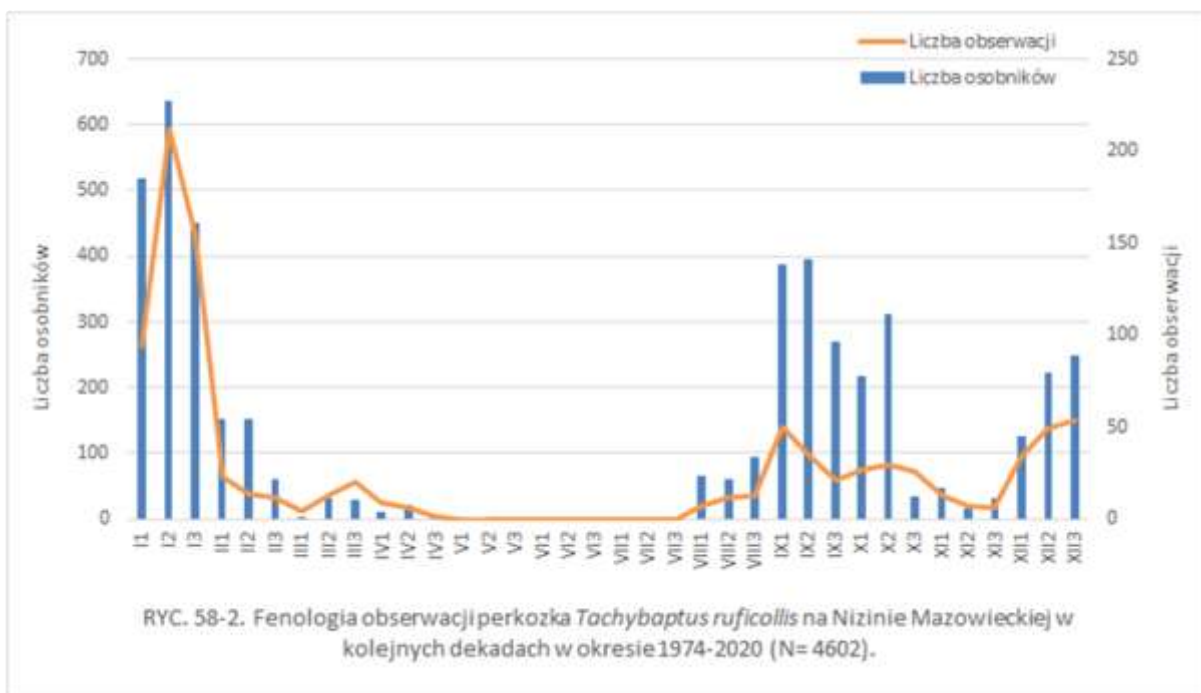
Nizina Południowopodlaska – 360 par na 89 stanowiskach. Stawy rybne skupiały 305 par, a torfianki – 48 par i starorzecza – 7 par. Największe, lokalne populacje wykazano na stawach w Woźnikach – 20 par oraz w Podłodówce/Brzozowej – 17 par i w Siedlcach - 16 par, a na kompleksie torfianek w dolinie Bystrzycy koło Oleśnicy – 14 par.

Wędrówki. W okresie przelotów i koczowań oraz zimowym w okresie 1974-2020 zarejestrowano łącznie 4602 osobniki w 942 obserwacjach (średnio 4,9 os.).

Przelot wiosenny był słabo zauważalny, ponieważ zimujące ptaki znikły już w końcu lutego, a na stanowiskach legowych pojawiały się niemal natychmiast ptaki zajmujące terytoria lęgowe. Pierwsze ptaki w miejscach gniazdowania pojawiały się pomiędzy 19 lutym a 30 marcem, a średnia data przylotu w okresie 2001-2020 przypadła na 16 marca (mediana: 18

III; n=20). Bardzo słabo zaznaczał się wzrost liczebności w 2. dekadzie marca i kwietnia (ryc. 58-2). Ostatnie migrujące wiosną ptaki na Wiśle rejestrowano w połowie kwietnia (Matyjasiak i in. 2017).

Stadność. Średnia wielkość stada wiosną była najwyższa w 2. dekadzie kwietnia – 3,5 os. (ryc. 58-3). Ptaki w tym okresie niemal natychmiast zajmowały stanowiska legowe i rozbiły się na terytorialne pary lub małe kolonie, stąd też brak obserwacji stad wiosennych tego gatunku.

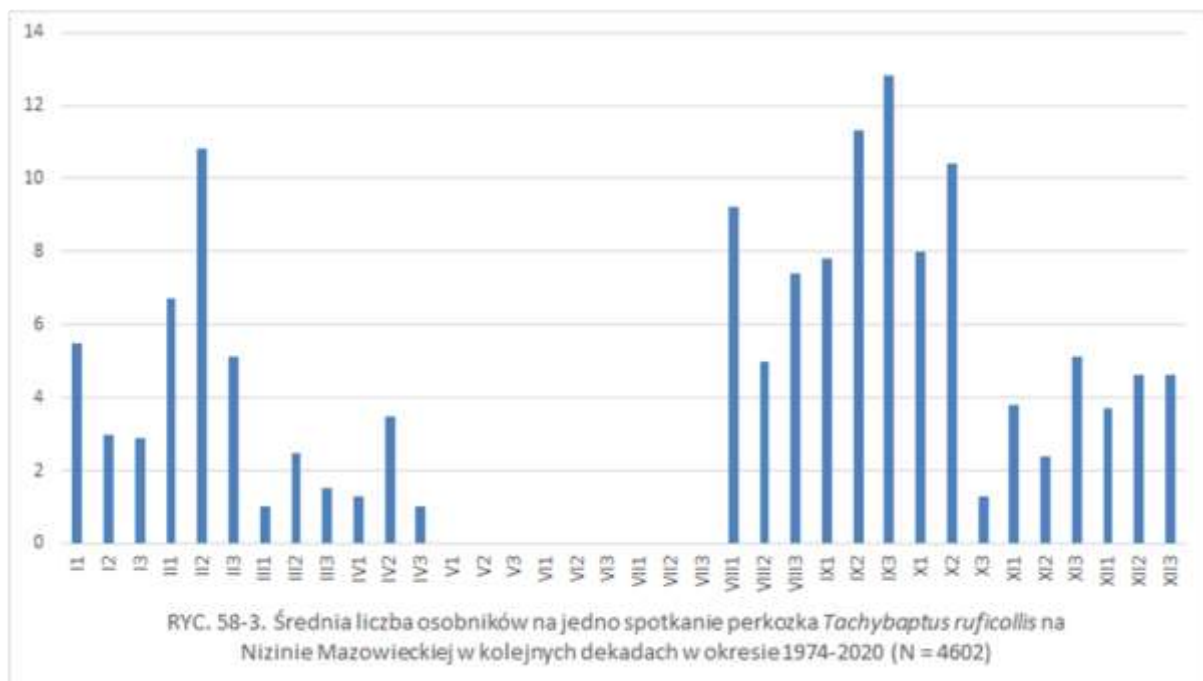
Na Wiśle pierwsze przelotne ptaki pojawiały się w końcu sierpnia, a największe liczebności osiągał na przełomie VIII i IX, a następnie od połowy XI (Matyjasiak i in. 2017).

Koczowania polęgowe i przeloty jesienne były słabo zaznaczone, natomiast znaczne koncentracje sierpniowe tworzyły głównie skupienia rodzin z tegorocznymi młodymi. Świadczyły o tym wyniki uzyskane w sierpniu 1989 na 63 kompleksach stawów rybnych. Stwierdzono wówczas 679 os. na 49 kompleksach (77,8%). Przeważająco zdecydowaną większość stanowiły ptaki lęgowe - stwierdzono 291 młodych oraz 388 ptaków dorosłych w 173 stadach rodzinnych i tylko 21 par dorosłych bez młodych. Najwięcej ptaków stwierdzono na stawach w Ponikwi - 65 os. oraz Jedlińsku - 58 os. (Dombrowski et al. 2004).

Jeszcze we wrześniu spotykano rodziny z kilkudniowymi piskletami, np. w latach 1990. na stawach w Rumocce (P. Szczypiński). W tym okresie rejestrowano duże koncentracje tworzone głównie przez rodziny, a do największych należały zarejestrowane na stawach w:

Jedlińsku – 9-19 IX 1989 – 105 os. (J. Tabor, Z. Bąk); Siedlcach – 11 X 1975 - 80 os.; Psarach – 10 VIII 2019, 5 IX 2010 i 12 X 2019 – po 60-65 os. (T. Janiszewski, Ł. Matyjasiak); Borowcu – 19 IX 2010 – 69 os. (K. Sieczak); Raszynie – 25 IX 2008 – 52 os. (M. Rejmer).

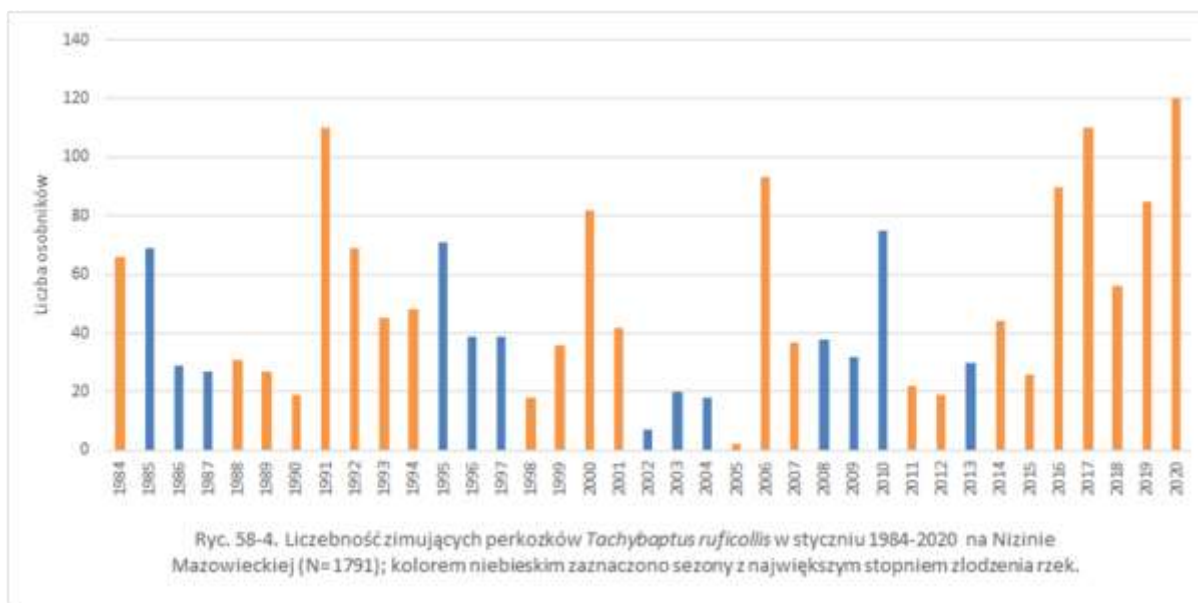
Wyraźnie wyższa liczebność ptaków we wrześniu i październiku (ryc. 58-2) wynikała z koncentracji tworzonych przez lokalne stada rodzinne. Ptaki te trudno było odróżnić od osobników migrujących, które przypuszczalnie dołączały do lokalnych ptaków stacjonarnych. Na wielu stawach takie koncentracje obserwowano do połowy października, aż do spuszczenia stawów rybnych. Jesienny szczyt liczebności na dolnej Pilicy nastąpił dopiero 10 XII (19 os.) 1983 r. (S. Chmielewski).

Stadność. Najwyższą średnią liczebność stada wykazano dla 3. dekady września – 15, 6 os. (ryc. 4), a największe stado jesienne liczyło 54 os. i było obserwowane 19 IX 2020 na osadnikach ścieków w Tomaszowie Mazowieckim (Ł. Matyjasiak), ponadto na osadnikach w Ryczywole (tzw. „popioły” elektrowni w Koźniewicach) 9 IX 2016 obserwowano 42 os. (J. Tabor). Kilkakrotnie, na różnych stawach rejestrowano stada liczące 30-42 os., głównie w okresie koniec sierpnia-początek października.

Okres przebywania. Rodziny na stanowiskach lęgowych przebywały aż do spuszczenia stawów rybnych i przypuszczalnie dołączały do nich koczujące ptaki, trudne do odróżnienia i od ptaków stacjonarnych.

Zimowanie. W 2. dekadzie stycznia 1984-2020 zimował corocznie, w bardzo zmiennej liczebności: od 2 os. do 120 os. (ryc. 58-4). W 12. sezonach (32,4%) zimowało powyżej 60 os., tak jak również w 12. sezonach (32,4) – poniżej 30 os. Najwięcej ptaków zimowało w czasie łagodnych okresów zimowych z bardzo niskim zlodzeniem wód, zwłaszcza mniejszych rzek.

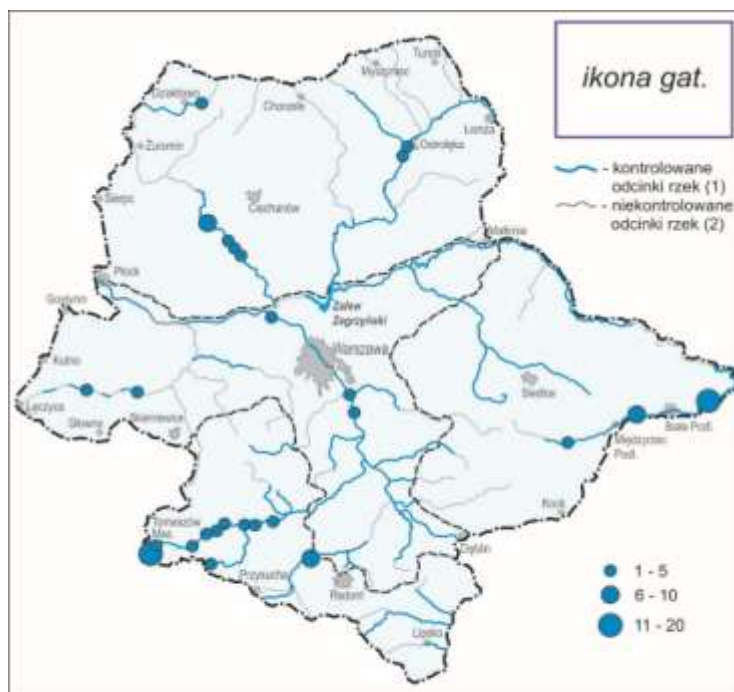
Liczebność zimujących ptaków wyraźnie wzrastała w 2. dekadzie grudnia, następnie w 1. dekadzie stycznia, utrzymując się na bardzo wysokim poziomie w całym tym miesiącu (ryc. 58-2). Regularne liczenia ptaków na Pilicy pod Nowym Miastem wykazały szczyt liczebności 10 XII 1983 – 19 os. dn. (Chmielewski 1997).

Uwzględniając cały okres zimowy (grudzień-luty) w latach 1984-2020, perkozek był zarejestrowany 647 razy w łącznej liczbie 2566 os., a najwięcej, bo 1602 os. (62%) w styczniu. Średnia wielkość stada w okresie grudzień-luty wyniosła 4,0 os., a najwyższą (10,8 os.) wykazano dla 2. dekady lutego (ryc. 58-3).

Zimujące ptaki najczęściej obserwowano na średniej wielkości rzekach (Wkra, Krzna, Radomka) oraz na Pilicy i Narwi, a znacznie rzadziej na Wiśle i Bugu (ryc. 58-5)..

Największą liczebność ptaków zimujących na Wkrze obserwowano na odcinku Strzegowo-Joniec, na którym 18 XII 1983 przebywało łącznie 55 os. (A. Brzozowski, H. Kot), z kolei 14 I 2017 na odcinku Sochocin-Joniec zarejestrowano łącznie 23 os. (M. i D. Murawscy).

Kolejnym, ważnym zimowiskiem perkozka był odcinek Pilicy poniżej zapory w Smardzewicach, gdzie rejestrowano maksymalnie do 45 os. – 5 I 1997 (M. Kosiniak i inni). W tym miejscu 13 I 2001 zimowało 40 os. (M. Ciach), a 17 I 2006 – 32 os. (R. Włodarczyk).

Ryc.58-2. Zimowanie perkozka *Tachybaptus ruficollis* na Nizinie Mazowieckiej w styczniu 1991 r.

Ryc. 58-5. Zimowanie perkozka w styczniu 1991

Również ważnym zimowiskiem perkozka był ujściowy odcinek Krzny poniżej Białej Podlaskiej, gdzie do roku 2020 regularnie zimowało od 16 os. do 26 os., ale rekordową liczebność 90 os. wykazano 16 I 2022 na 90 km. odcinku od Międzyrzecza Podl. do Nepli (J., R., T. Gustyn i in.). Na Narwi rejestrowano maksymalnie do 17 os., na Wiśle – do 12 os.; na Radomce - do 6 os.; Bugu – do 4 os., Drzewiczce - do 3 os. i Łydyni – do 2 os., a na Zb. Zegrzyńskim w sezonach bez pokrywy lodowej zimowało maksymalnie do 7 os.

Streszczenie. Nieliczny gatunek lęgowy: 1250 par na 347 stanowiskach w latach 1990-2000. zasiedlał w największym stopniu stawy rybne – 798 par, zbiorniki retencyjne oraz glinianki, zwirownie, zbiorniki miejskie i torfianki – 418 par i starorzecza – 64 pary. Nastąpił 3-krotny spadek liczebności do 423 par w latach 2005-2020. Przelot był słabo zaznaczony. W 2. dekadzie stycznia 1984-2020 zimował corocznie, w bardzo zmiennej liczebności: od 2 os. do 120 os

Andrzej Dombrowski

Literatura

- Adameczyk Z., Dombrowski A., Kot H. 1998. Zgrupowania jesienne ptaków wodnych i błotnych na stawach rybnych Niziny Południowopodlaskiej. *Kulon* 3: 123-150.
- Bukaciński D., Bukacińska M. 1991. Awifauna stawów rybnych w Raszynie w latach 1977–1986. *Not. Ornit.* 32 (3–4): 89–116.
- Chmielewski S. 1997. Przeloty i zimowanie ptaków na dolnej Pilicy. *Kulon* 2: 129-166.
- Chmielewski S., Matyjasiak Ł. 2017. Migracja ptaków wodno-błotnych na stawach w Dolinie Bzury. *Kulon* 22: 83-105.
- Dombrowski A., Rzępała M., Tabor A. 1993. Wykorzystanie stymulacji magnetofonowej w ocenie liczebności lęgowych populacji perkozka, wodnika, zielonki i kokoszki wodnej. *Not. Orn.* 34(3-4): 359-369.
- Dombrowski A., Stolarz P., Goławski A. 2013. Zmiany liczebności ptaków lęgowych na stawach rybnych środkowej części Niziny Południowopodlaskiej pomiędzy rokiem 1966 a 2013. *Kulon* 18: 57-68.
- Dombrowski A., Stolarz P., Słupek J., Gwardys R., Kozłowski J., Kozłowski P. 2017. Awifauna lęgowa stawów rybnych w Rudzie pod Mińskiem Mazowieckim w okresie 1980-2016. *Kulon*: 22: 27-39.
- Dombrowski A., Kot H., Rowiński P., Błędowski W. 2017a. Występowanie ptaków wodno-błotnych w cyklu rocznym 2009 w granicach Obszaru Natura 2000 Dolina Środkowej Wisły i na terenach przyległych. W: Keller M., Kot. H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D.(red.). *Ptaki środkowej Wisły*. M-ŚTO, Pionki, s.397 - 468.
- Dombrowski A., Keller M., Kot. H., Rowiński P. 2017b. Zimowanie ptaków wodno-błotnych na Wiśle między Dęblinem a Płockiem w latach 1984-2010. W: Keller M., Kot. H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D.(red.). *Ptaki środkowej Wisły*. M-ŚTO, Pionki, s. 599-632.
- Goławski A. 2014. Awifauna rezerwatu Stawy Siedleckie. W: Falkowski M. i in. (red.) *Bogactwo przyrodnicze rezerwatu Stawy Siedleckie*, Siedlce: 163-196.
- Janiszewski T., Podlaszczuk P., Wojciechowski Z. 2014. *Ptaki lęgowe OSO Pradolina Warszawsko-Berlińska PLB 100001*, Tow. Przyr. Ziemi Łódzkiej, Łódź.
- Jędraszko-Dąbrowska D., Cygan J. P. 1995. Lęgowe i zimujące ptaki wodno-błotne Warszawy. *Not. Orn.* 36, 3-4: 241-271.
- Kot H., Chmielewski S., Dombrowski A., Rzępała M., Szymkiewicz M., Walankiewicz. 2017. Przeloty ptaków wodno-błotnych Non-Paseriformes oraz szponiastych Accipitriformes i sokołowych Falconiformes w okresie letniej migracji na środkowej Wiśle koło Pawłowic w latach 1975-1985. W: Keller M, Kot H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D. (red.). *Ptaki środkowej Wisły*. M-ŚTO, Pionki.
- Sachanowicz K., Goławski A., Tabor A. 1999. Awifauna lęgowa stawów w Siedlcach w latach 1966-1998. *Kulon* 4:1-2: 55-63.

Taczanowski W. 1882. Ptaki krajowe, Tom I, Kraków.

Wieczorek L. 1991. msc. Charakterystyka zgrupowań ptaków wodno-błotnych stawów rybnych Pradoliny Bzury w cyklu rocznym. Praca magisterska wyk. w Zakł. Ekologii i Ochrony Środowiska WSR-P w Siedlcach.